

„A jöttöd – élet”

Énekek Éneke

*Ki lehet-e gyógyulni abból az interpretációs neurózisból,
ami elkapja az Énekek Énekével szembesülő olvasót?
Mert egyszerre lenyűgöző és lenyűgözött ez a mű, az értelmezési
tradíciók keresztbe-kasul átfonják, sőt lekötözik, s ezek burkán át
közelíthetünk csak felé. De él, lélegzik a költeményciklus a mai napig,
Paul Celanig és a hamuhajú Szulamitot gyászoló Halálfügájáig,
annak múlhatatlan szomjúságáig: „Schwarze Milch der Frühe
wir trinken sie abends / wir trinken sie mittags und morgens
wir trinken sie nachts / wir trinken und trinken” (Napkelte korom
teje este iszunk és délben iszunk és reggel iszunk és éjszaka
téged iszunk csak iszunk csak).*

*„Itasson meg engem
szája csókjával itasson”*

– hangzik fel a *Sír hássírím* (az *Énekek Éneke* héber címe) Somlyó György új fordításában („Csókoljon meg engemet az ő szájának csókjáival” – így Károli, „Apoljon meg ő engemet az ő szájának apolásival” – így Heltai Gáspár), mely tipográfiaileg is érzékeltetni igyekszik az eredeti bináris szerkezetét, antitetikus ritmusát, parallelizmusait, ismétléseit és mellérendeléseit. A celani levegő-habzsoló fulladozást a biblikus és annál is ősbib, izzó szomjúság *antityposának*,^{*} ellentétes pندانjának érzem, s ha e korommal a nyelvemen, pernyéssé száradt ajakkal engedem megszólalni az *Énekek Éneke* első sorpárját, akkor betölt a szomj eredendő és egyszerű kimondásának vágya, a vágy, mely mindenre és az egyre, az életre vonatkozik. Celannál a vágy kimond(hat)atlan, itt azonban szabadon szólal, bátran hangzik fel, mint a sófár, úgy, ahogy én már kimondani, s nyilván érezni sem tudom. Az egész költeményciklust végiglengeti ez a szabadság, a vágy futásának, szökelléseinek, tetet-tájat bejáró, el-elcsodálkozó sétájának ritmusára. A vágyakozás szabadsága ez, a léleké és a testé egyaránt, de pontosan egyaránt. A *Halálfügában* mit szabad?

*„dann habt ihr ein Grab in den Wolken da liegt man nicht eng”
(s fekhettek fellegsírba feküdni van ott hely).*

Az *Énekek Éneke* értelmezői számára éppen a mű egyre és mindenre tárttsága, a vadak futását idéző szökellése, zabolátlansága volt elviselhetetlen; hogy a mű szelleme nem ismeri el azt a parancsot, amely a *Halálfügában* is megfogalmazódik:

*„Dann steigt ihr als Rauch in die Luft”
(s füstként a szelekbe foszoltok)*

– a transzcendálás szent gúnyjal illetett, halált idéző, lebontott metaforája ez. Az *Énekek Énekében* nincs szó transzcendenciáról, hanem: transzparenciáról, áttünésekről és tükrözödésekről; az alakokban a világ tükröződik, s a táj az alakokba tűnik át, az Ő Te-vé válik, az Én Mi-vé, s az Én meg a Te beszéde egymásba olvad. Az érzéki vágy és az ima

Részlet egy sumer köszöntő énekből: „A jöttöd – élet, ha a házba lépsz, bőség, hálmi veled – a legnagyobb gyönyör.”

* „A tipológia olyan retorikai figura, mely az időben mozog: a typos a múltban van, az antitypos pedig a jelenben, vagy a typos a jelenben, az antitypos pedig a jövőben.” (Northrop Fry)

egymásba-tükrözött, úgy, ahogy az a sumer *Innin szerelmes énekében* (az i. e. 2. évezredből) szó szerint kimondatik:

„Hogyha te engem szerelemmel szeretsz,
oroszlán, ölelő karoddal imádkozz hozzám.”

Innin: meghaló istennő, s ez egy *hierosz gamosz*, szent, kultikus nászdal. Az *Énekek Énekét* átható érzéki vágy sem felel meg annak, amit egyes kommentátorok világi szerelemnek mondanak. Neurotizálnak azok az interpretációk is, amelyek ebben a műben folklorisztikus vagy világi vagy profán, netán „kocsmai” szerelmi lírát látnak. Szó szerint is szerepel a szövegben, hogy a szerelem és a szerelemféltség „Isten lángolása” – „Sálhevet-Jah”. Az *Énekek Éneke* modern deszakralizálása is csupán kompenzáció, visszas reakció arra a régi törekvésre, mely kitiltotta, szinte kiátkozta a költeményből a földi, emberi nedveket.

A *Sír hássírím*, azaz a *Cantica canticorum* a Szent Biblia védőszárnyai alatt élte meg a 20. századot, s ez rányomta pecsétjét, miként a mű is a magáét az izraelita és keresztény vallásosságra. Ebből a vallási kontextusból képtelenség kiszakítani, miként a hitből sem vonható ki az a lángolás, az a szerelem, amit az *Énekek Éneke* őriz szavaiban. A zsidók a mai napig Peszachkor, a maguk tavasz-, szabadság- és örömnüepén olvassák fel. Mert miként Jeremiás hirdette volt: „Azt mondta az Úr: visszaemlékezem ifjonti rajongásodra, jegyességed szerelmére, hogy jöttél utánam a pusztában, a bevetetlen vidéken” (Jer. 2,2.). Az általánosan elterjedt héber allegorikus értelmezés szerint Izrael népe és Jahve szerelme a költemény tárgya; az allegóriát azonban a mű csupasz lángja tartja életben a mai napig. A keresztény értelmezés szerint az egyház és az Isten, illetve a lélek és Krisztus („lélek-menyasszony” és „Ige-vőlegény”, mondja *Órigenész*) szeretik így egymást, s a szöveg kibírja ezt az átértelmezést is. De hogy a kommentátorok nem bírják ki a szöveg hevét, azt épp azok a tiltások bizonyítják, melyek iskolapéldája *Rabbi Aqiba* kijelentése, aki átkot mondott mindazokra, akik „a bor házában” dűdolgatják „a szentek szentjét”, valamint az ókeresztény *Órigenész* intelme: „Óvok és figyelmeztetek mindenkit, aki még nem szabadult meg a test és vér háborgásaitól, és nem mondott le az anyagi természet szeretetétől, hogy teljes mértékben tartózkodjék e könyv és a benne mondottak olvasásától.” A magból, amit *Órigenész* és *Szent Jeromos* hintettek el, szépséges fa sarjadt az évszázadok során, a keresztény misztikus lelkületé és irodalomé. *Arbor adversa*, „fordított fa” ez, mely az égben gyökerezik, s olyan, mint egy tükörkép a vízen. Az eredeti életfa azonban a költészetet tekintve is eredendőbb. A mezopotámiai termékenységrítusokba ágyazott nászdalokból hajtott ki négyezer éve:

„A király ágyékán cédrus meredezik,
egyik oldalán len hullámszik,
másik oldalán gabona hullámszik,
mellén pompázó buja kert virul.
Az élet házában, a király házában
gyönyörben lakozik hitvese,
gyönyörben lakozik Innin.”

A szentség érzését itt láthatólag nem sérti a „test és vér”, sem az „anyagi természet”, hanem éppenséggel felébreszti. Déméter istennő eleusziszi misztériumai szintúgy termékenységrítusok és hierogámiák voltak, ahol a csúcspontot a learatott kalász – a magyar etimológia szerint, ugye, az „élet” – felmutatása jelentette. Később, a római latin irodalomban és szellemiségben a szerelmeskedés ugyan „az élet házában” megy végbe, de a szerelem már nem „a király házában” lakozik; s az ókeresztény egyházatyák megejtik a radikális vágást, mely szétszakítja egymástól a földi és az égi szerelmet, s ezzel egy újfajta szubjektivitást teremt. Az *erosz* a folklórban, a népi kultúra groteszk jelenségeiben meg a gyónásban, a bűnvallomásban kap hangot, míg az *amor sanctus* a keresztény spiritualizmus legfinomabb, szublimált színárnyalataiban remeg. E spiritualizmus a prófé-

ták hitéből sarjadt ki, irodalmi szempontból pedig – *Rugási Gyula* szavaival – abból az „ellentmondásokon felülemelkedni képes szellemi magatartásból”, melyet „a világtól való függetlenség” jellemez, „a »zengő szó« mindent maga alá gyűrő hatalma”, mely „szétzaggatja a szellem éjszakáját”. A zsoltárköltő az Örökkévaló közelében tartózkodik, s e szellemi habitus révén száll szembe a „hámással”, az erőszakkal. „A *hámász* szellemi értelemben körülbelül azt jelenti – kommentálja *Rugási* – hogy valami vagy valaki visszavonhatatlanul megromlott, nincs már értelme semmiféle megújítási kísérletnek. Aktív értelemben pedig: valakit erőszakkal oly mértékben tönkretenni, hogy az egy darab holt anyagként kerüljön a szemétdombra.”

„*Senki sem gyúr újra földből és agyagból
porunkból se szólít fel senki.
Senki.*”

– így *Paul Celan Zsoltár* című versében. A bibliai zsoltáros „dallamot zeng az éjszakában” (*Jób 35,10*), fegyvere: a himnikus öröm.

„Dícsértéssel te, *Senki*.”

– folytatja *Celan*. A zsidó-keresztény szellemi magatartás a „hámász” világával szemben másutt, pontosabban másutt-itt, a történelmen túli idődimenzióban, a jelenlévő más tér-időben, az örökkévalóságban leli fel az igazabbnak érzett életet.

„*Semmi
voltunk, vagyunk,
maradunk virulva:
a Semmi-,
Senkirózsája.*”

A zsidó és keresztény misztika mindig is ennek a rózsának az öntözője és megszentelője, szinte mágikus hatású nevekkel vagy épp tömény csönddel illetője volt. *Bíborát* azonban ez a csodálatos virág az *Énekék Énekéből* nyerte:

„*Az én szeretőm
ragyogó és tűzpiros
tízezer közül is
magasan kilobog*

.....

Ajkai

mirhától csöpögő rózsalevelek”

Nincs neki neve. Ő a Te-vé átváltozó, „enyém”-mé átváltozó Ő, az evidens Te, akiben nem kell „hinni”, oly gazdagon, áradón létező, nemcsak nekem, hanem „*Jeruzsálem lányainak*”, mindenkinek, ám mégiscsak éppen nékem, aki *néki* vagyok, aki vagyok. *Senki se senki*. A világ a névadás kényszerességei nélkül megszólítható. (A fordítások és értelmezések gabalyai ezért sem tudták tönkretenni ezt a művet; mert a megszólítás és a megszólítotttság alapszituációja, ami a szóvariációknál elemibb létgrammatikai esemény, átüt rajtuk.) S mindez kölcsönös. Egyszerre vagyunk tükröző s tükrözött, a túlságosan is emberi narcizmustól mentesen. Jel vagyunk s jelentünk, egymásnak. E szituáció apokaliptikus *antityposa* az, amit *Hölderlin* így ír le:

„*Ein Zeichen sind wir, deutungslos,
Schmerzlos sind wir, und haben fast
Die Sprache in der Fremde verloren.*”
(*Csak jel vagyunk, s mögötte semmi,
kín nélkül vagyunk, s már-már elfeledtünk
beszélni is a messzi idegenben.*)

Az *Énekék Énekének* uralkodó tulajdonsága a teltség, gyönyörben, fájdalomban, minden érzékben. A színek, az illatok, levek, nedvek és olajok dúskálva csordulnak végig az egész költeménycikluson; ezért tekintették sokan, gyanakodva, sőt bevádolva, avagy a le-

leplezés és fölfedezés pikáns örömeivel, mindenestől evilági költeménynek, ámbátor Órigenész szerint „minden érzékszervével gyönyörködni fog Isten Igéjében az, aki majd eléri a tökéletesség legmagasabb fokát”. A költeményciklus szerelmes-erotikus világában a formák, szagok és anyagok tömkelegében pompázik a táj és a város, a természet és az ember-alkotta dolgok, az állat- és növényvilág, s e pompa tartója, „életfája” a *másik* ember. Miként a két szerelmes, a világ és az ember is úgy tükrözik egymást. Ámde a mű ideje egyáltalán nem idillbe dermedt, hanem változandó: a sóvárgás, keresés, rátalálás, elvesztés, újramegtalálás és elengedés ritmusára jár, a telet a tavasz váltja, s az együttlét a letűnő napvilágnál tart és múlik, addig,

„Amíg a nap ki nem lehelte lelkét

és meg nem nyúlnak az árnyak.”

A szerelem nem erősebb, de olyan erős, mint a halál. Az együttlét pillanatnyi, elvesztés követi és újabb keresés, a szeretők többször is eltűnnek, elszöknek egymás szeme elől; a vágy olthatatlan csupán, a szerelmes közelség azonban mulandó. A természetes szerelem természetszerűleg alá van vetve az elmúlás és születés ciklusainak, csak a mértéktelen vágy követeli a megörökítést, mely vágy viszont a halállal és a kinnal kockázik:

„Mert erős a szerelem

mint a halál

és könyörtelen a féltés

mint a pokol.”

Amikor a nő a költeményciklus végén elküldi a férfit,

„Szökj innen szeretőm

és légy mint a fiatal szarvas

vagy őz a mezőn

fönt az illatozó hegyekben”

– a maga vágyától küldi el, és a szabadságot adja vissza neki. Az utolsó kép már az eltűnést mutatja, a távoli, párás hegyek panorámáját, Károli szavaival: „az drága füveknek hegyeit”, ahol már nem látszik Ő, ám az életteli táj őrzi, miként az újjászületés lehetőségét is:

„A király

az édes ágyán fekvő kedvest kéri:

az élet igéjét, a hosszú kor igéjét kéri.

.....

fénylő ölednek édes örömeiben hosszú időn át részesedjek!”

A sumer nászdalban az „élet igéje” nem jelenthet többet, mint a „hosszú élet igéjét”. *Imin szerelmes énekében* a meghaló istennő így szól:

„Vágyad, a vágy hova vonz? Én tudom:

szerelmem, a hívős hajnalig házunkban heverjünk!”

Az *Énekek Éneke* szerelme is ilyen élő-földi időben tartó-változó és ciklikus, mely a legvégső (?) eleresztés pontján jut el egy olyan felfüggesztésig, mely után minden lehetséges. A szerelem vágya lángoló és mértéktelen; tüze csodálatosan kitáguló, epifánikus, ám megtarthatatlan pillanatokba ragad el. Majd Arthur Rimbaud kapcsolja így egybe a ciklikusságot és az örökkévalóságot:

„Megtaláltam újra!

Mit? Ami Örök.

A tenger – egybegyúrva

a Nappal.”

„Láng napok és vak éjek” során történik meg az (újra)megtalálás:

„Mélyedből tör égve,

atlaszfény-parázs,

Parancs s Akarás,

s nem szól senki: végre.”

Nincs végérvényesség, csak a halál, mely erős, mint a szerelem, mellyel a tűz-víz pil-
lanat mérkőzik:

„parázsa tűz parázsa

Isten lángolása

A vizek sokasága

se olthatja ki a szerelmet”

– békétlen pillanat: amennyire „egybegyúr”, annyira szétszakít:

„Ami benned ember,

ami földre von,

szétszakítva leng el,

s szállasz szabadon...”

Az *Énekek Énekében* is az „ő az enyém s én az övé”-pillanat után – ami a valós idő
héjában történik meg – következik a kiszakadás:

„szökj innen szeretőm

légy mint a fiatal szarvas

vagy az őz a mezőn

fönt a hasadékos hegyekben.”*

Ez a termékenységgrítusokból már kivált szerelem, amit nem vezet és nem fogad magába sem
ég, sem föld, sem isten, sem istennő, amit a király is csak elfogadhat, s ami királlyá teszi azt is,
aki nem az; ez így a törésnek kitett élet-igéje-szerelem, melyben nincs szent és nincs profán, a
mulandóság/örökkévalóság cezúráján hullámszik, szikrázik, mint a napfény a víz színén; ez az
erő: (isten)félelem nélkül szabad s könyörtelen szerelemföltésében is az, s ezért rettenetes:

„Szépséges vagy szerelmem

mint Tirca

fenséges

mint Jeruzsálem

és rémséges

mint akiket fellobogóztak**

Kerülj el a tekinteteddel

mert rémületbe ejtett”

A szerelem az *Énekek Énekében* is „betegség”, görögösen *mania*, mindazonáltal tudá-
tos és tudatosan vállalt érzelem és szemlélet, önmaga-szülte megbízatás és elhívás.

„Ki az aki felbukkan

mint hajnali csillag

szép mint a fehér hold

tiszta mint az izzó nap

rémséges

mint akit fellobogóztak”

– marad megválaszolatlan a kérdés, illetve csak a „király” *metaforával* megválaszolható
(és nem allegóriával, melynek lehetséges megfjtései: Salamon, Jahve, Krisztus vagy va-
lami, akár „szex”bálvány).

Maga a szerelem mint az élet tört – a halál, a pokol és féltés által tört – igéje, mint pro-
cesszus is metaforikusan működik. „Öbelé” beelátja az egyetlenegyét és a mindenséget
is, anélkül, hogy szem elől vesztené mivoltát. Amikor az *Énekek Éneke* menyasszonya
megteszi Őt: mirhacsokorrá, hennafürtté, almafává és gyümölcsé, özzé és madarakká,
kertté és virággá, aranytömbbé, különféle drágakővé és márvánnyá, ragyogó, tűzpiros lo-
bogássá és mámorító illatokkal illatozó füstgomolyaggá, akkor *koronametaforává* emeli,
miközben az, amire vágyakozik, csakis és kimondottan a szája, a nyelve, az inye, a foga,

* Károli a „szökj innen” parancsot-akarást a „térj meg” szavakkal fordítja.

** *Rettenetes, mint a zászlós tábor* – így Károli.

a szeme, a bőre, az arca, a nyaka, a haja, a melle, az öle és a combja... a testrészek előszámlálása a szövegben a fürttől a lábig terjed, a cimpáról sem feledkezve meg például. A vőlegény a menyasszonyban kancát lát és liliomot, galambot, kecske- és juhnyáját, őzikét, szarvasünőt, pomagránátot, mirha-hegyet és tömjén-dombot, Dávid tornyát, libanoni tornyot, Karmelt... az egész földet-országot, és sorolhatnánk, bódítóan, amilyen a következő dicséret, mely kinyitja az elzárt kertet és felfakasztja a bőség forrását:

„Elreteszelt kert

az én hugom jegyesem

berekesztett kút

lepecsételt forrás

Ágbogaid

gránátalma-liget

telve gyümölcs-csemegével

cédrus nárdusokkal

Nárdus sáfrányokkal

nádméz és fahéj

tömjénillatú

fákkal

mirha és aloé

a fűszerek javával

A kertek forrása

buzgó eleven ár

a Libanonról

zuhogva alá.”

Biblikusan szólva: az Édenkert és Isten országa, az Ígélet földje és a mennyei Jeruzsálem sok-sok részletével egyetemben mind belefér a költőien metaforizáló szerelmes szemtükörbe, miként az orrba a legfinomabb illatok és a nyelvre a legédesebb ízek, a fülbe a legüdébb hangok. A szerelem koronametaforája egyszerre integrál és decentralizál, sűrít és kiterjeszt; a szerelem az élet eleven költészete. És poliszémikus, mint a költészet.

Ám a poliszémia nem csupán egymás mellett álló különböző jelentések bőségét jelenti, hanem, Northrop Fry szerint, egy dialektikus processzust is, a megértés olyan bonyolult formáját, melynek során a felismerés, önmagát negálva, saját másságával vagy ellentétével társul, miközben átjut ezen a negáción és egy új fokozatra ér el, ahol is egy tágabb kontextusban örzi meg lényegét, s az elért fokozatokat úgy hagyja el, mint a lepke a bábót. Körülbelül ezt nevezük a köznyelvben „elmélyülésnek”, „átszellemülésnek”, spirituálisan *metanoiának*, Pál valami hasonlót hív „megtérésnek”. A *Biblia* egy ilyen felfelé irányuló metamorfózis vízióját nyújtja (a platóni *anamnésis* antitézisével avagy kiegészítésével), melynek végén Isten és ember egysége valósul meg – gondoljunk a páli szentenciára: „Krisztussal együtt megfeszítettem. Élek pedig többé nem én, hanem él bennem a Krisztus” (Gal. 2,20), s „új ég új föld” létesül (Jel. 21,1). Ekként teljesül Ésaiás próféciaja: „Nem neveznek többé elhagyottnak, és földedet sem nevezik többé pusztaságnak, hanem így hívnak: én gyönyörűségem, és földedet így: férjhez adott; mert az Úr gyönyörködik benned, és földed férjhez adatik” (És. 62,4).

„Itt dobom le,

egy szív, mely emberek közt hált el,

ruháimat és egy eskü fényét:

feketébb feketében, pörébben.

Hűtlenül vagyok csak hű.

Te vagyok, énem teljén.”

– írja Paul Celan *A távol dicséretében*, csak épp fényből sötétségbe tartva, mely fekete, azonban a versben úgy világol, mint az *Énekek éneke* menyasszonyának sötét bőre – „a fekete

szép”, állapítja meg Órigenész is –, s a versbéli hűtlen, szakadár hűség (abtrünnige Treue) is a régi szerelmesekéihez mérhető. A *metanoiára* sem ebben a modern, sem az ősi költeményben nem aggregálhatók rá az előírások hitbéli vonatkozások, a szövegtestek szétdobják azokat.

Az *Énekek Éneke* vége felé található az a furcsa epizód, mely arról számol be, hogy Salamon mennyi pénzért adja bérbe a szöleit. A férfi, aki már az elején jegyajándékot, ezüsttel hímes aranyláncot ígért a lánynak, itt alkuval próbálkozik, ki akarja bérelni „a maga szölejét”, pedig a nő már megmondta:

„Bár háza minden vagyonát
kinálja is a férfi

a szerelemért cserébe

csak megvetéssel megvetik érte.”

A szerelmet, a gyönyört (üdvösséget) se megvenni, se kiérdemelni, se kivédeni, se biztosítani nem lehet – mint erről a misztikus apácák és szerzetesek lelki küzdelmei is tanúskodnak. „Rendezzék el bennem a szeretetet!” – fordítja félre Órigenész az *Énekek Éneke* egyik sorát, s isteni parancsként kommentálja, miközben érzi, s fel kívánja oldani az ellentmondást e felszólítás és a teljes, feltétlen, semmilyen méricskélést nem tűrő odaadás parancsa között. („Szeressed azért az Urat, a te istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes erődből. És ez ígék, a melyeket a mai napon parancsolok néked, legyenek a te szívedben.” 5 Móz. 6,5–6.) A mérték nélküli szerelmi lángolás keltette riadalom többször is hangot kap a költeményciklusban; akárha egy kórus ismételné a refrént:

„Könyörögve kérlek

Jeruzsálem lányai

szarvasüszökre

gazellafiakra

fel ne verjétek

ne is ébresszétek

a szerelmet

amíg nem akarja”

A riadalom négyszer támad fel, háromszor a beteljesülés pillanatában és egy alkalommal a hiányében, akkor, amikor a leányt, aki szerelmét kereste, de nem találta, megverték és lemeztelenítették a város őrei. Eközben kétszer bukkan fel az a motívum, hogy a szerelmesek a leány anyjának házában lettek egymáséi, mégpedig abban a szobában, illetve azon almafa alatt, ahol az anya teherbe esett és vajúdott vele. A leány a szerelmét testvérévé szeretné szülni, a férfi pedig mintha újjá akarna születni a női méhből. A beteljesülések és riadalmak után rendre a sivatagból való titokzatos felbukkanás motívuma következik. A szerelemnek e mélybe, avagy Hölderlin szavával „magasba zuhanó” pillanatai arról a határáttörésről – *hübriszről* – bűnről – adnak jelt, amit *Bataille* az erotika lényegi meghatározójának tart.

„Fölriasztottalak

az almafa alatt

ahol anyád teherbe esett

ahol vajúdott veled”

– mondja a férfi a nőnek. (A Döbrentei-kódexből való fordítás szerint: „Málos fa alatt ébresztelek fel tégedet én barátom. Ott rothada meg te anyád, ott töreték meg te szüléd.” Heltai Gáspár így mondja: „Az almafa alatt költettelek fel, ahol a te anyád tégedet szült, holott egyetembe teveled feküdt az, aki tégedet szült.” *Kerélyninél*: „...ott ejtették meg anyádat, ott esett szülőd áldozatul.” A jeromosi latin szöveg így szól: „ibi corrupta est mater tua, ibi violata est genetrix tua.”) Nyilván az édenkerti bűnbeesés *antityposának* is tekinthető ez a kép,

* Károlinál: „Kénszeritelek titeket Jeruzsálemnek leányi az vad kecskékre és az mezőnek szarvasira, fel ne koltsétek és fel ne serkentsétek az én szerelmemet, az miglen akarja.

melyben felsejlenek az életfa és az oídipuszi drámai helyzet archetípusai is, melyek egyébként a keresztfában és a Jézus–Mária viszonyban is fellelhetők. Egy leplezetlen, gyöngéd erotikájú sumer anyahimnuszban (*Ludingira üzenete anyjához, Innin papnőjéhez*), melyből az *Énekek Éneke* sok motívuma ránk köszön (tej, méz, őz-suta a hegyekben, hajnalcsillag, drága pecsétlőkő, arany, ezüst, kertek, illatozó ékszer, tavaszi gyümölcs, bódító illat, pálma, kocsi, illatos olaj stb., mindez az anyára érve) szabadon szól a férfi anyaszerelme:

„szerelem ő, a szív szerelme, kimerhetetlen teljességű,
étel ő a fogolynak, ha anyjához visszatér.”

Idilli pandanja ez a fentebb idézett, a költeményciklus legnyomatékosabb helyén található epizódnak; közvetlenül utána a menyasszony nevezetes „Üss rá engem, mint pecsétet...” kezdetű drámai felszólalása következik. A méh foglya lenni és a méhet feltörni olyan imaginatív képzetek, melyekhez alig differenciálható gyönyör/fájdalom-érzések kapcsolódnak, szoros összefüggésben a termékenység naturalizmusával és a szimbiózis-újjászületés-gyermekség erotikájával. A héber szövegben a „violata est” helyén a „hibbél” ige áll, mely a foganás, a szülés erőszakos fájdalmát jelöli.

„Ki tehetne testvéremmé

anyám tején nevedetté”

.....

Elvezetlek be is vezetlek

anyám házába

lelkem

okulására

illatos borral

itatlak

gránátalma

levével kínállak.”

A gyermekké tevés, a szopás és szoptatás, az anya–gyermek és „egy test, egy vér” – szimbiózis motívumai az erotikában a tabu alatt álló ödipális képzetek szerelemmel megváltozott *antityposai*, a szellemi újjászületés jelei.

A világ legboldogabb szerelmes költeménye, melynek kölcsönös himnikus dicséretei, hasonlat- és metaforasorjázó zengedezései, szerelmi révületei évezredes műfajt és „érzelmek iskoláját” teremtettek, minden gyöngédségén túl az egzisztenciális tudás hasadékos mélységéig hatol – „zuhan fel”.

Rugási Gyula azzal magyarázza az ászáfita dalnok megbízatását, hogy az „a bűn eredőjének kora elé hatol”. Az az erotikus hév, mely az *Énekek Énekéből* szól, *keresztülhatol* a bűnön.” Függősége a világtól és a maga *egyetlenegyétől, szülőjének szemvilágától* eközben pattanásig feszül, s az elszakadás a halált idézi meg. Ami erős, mint a szerelem. A szerelmes „megbízatása” a pokolra is szól. Útját nem csak dicséretetek, átkok is kísérik (miként ez az *Énekek Éneke* számos olvasatával is megtörtént). A halált idézi meg, és egy olyan hitet, hogy még minden lehetséges, épp úgy, mint a semmi. Ez talán némi szabadságot ad neki a függőségben. Gondoljunk a költemény végére, a távolba néző szemekre és a benne tükröződő hegykoszorúra. Abban tűnt el az ő embere. És gondoljunk *A távol dicséretére*, Celanéra:

„Szemeid árjába

fojtja kötelét az akasztott.”

Az *Énekek Éneke* a szemtükröknek a költeménye, melyekben az egész világ benne foglaltatik, s az egyetlen is azokban tűnt el.”

* Károlinál: „Vajha lemmel nekem atyámfia, hogy szopnod az én anyámnak tejjét...”

** Vö. Máté 11,12: „A mennyek országa erőszakot szenved, és az erőszakosok szerzik meg.”

*** Vö. Northrop Fry megállapításával: „A két szövetség kettős tükröt formáz, mivel az egyik a másik tükröke...”

Függelék

Az Énekek Éneke világa – szövszedet –

kozmosz: nap, hold, csillag, éjszaka, dél, tél, „az ének ideje”, szél, tűz, víz;
földrajz: hegy, völgy, domb, mező, föld, sivatag, szikla, szirt, folyó, tavacska, forrás, kert, szőlőskert, terasz, fűszerágyás, dióliget, gránátalma-liget, halastó, kút, Libanon, Libánus, Sion, Jeruzsálem, Tirca, Hesbron, Damaszkusz, Karmel, Baál-Hamon, Gileád hegye, Amana ormái;
növények, gyümölcsök: erdei fa, almafa, fügefafa, pálmafa, cédrus, ciprus, ág, rügy, venyige, szőlő, alma, pomagránát, nárdus, mirha, áloé, sáfrány, fahéj, tömjén, fűszerek, henna, virág, őszike, liliom, rózsza, tövis, mandragóra, búza;
állatok: szarvas, őz, gazella, oroszlán, párdúc, róka, galamb, gerle, holló, nyáj, kecske, juh, kanca;
emberek: a két szerelmes (húg, jegyes, sulami lány, fejedelmi leány, kertek lánya, szerető), Salamon, király, királynők, ágyasok, anya, anyámfiai, hug, szüzek, Jeruzsálem lányai, Sion lányai, Izrael bátrai, barátok, társak, ifjak, pásztorok, városkerülő örök, kalmárok, a szüret őrzői;
építmények: várfal, bástya, város, torony, utca, bazár, udvar, fal, kapusor, kapu, ajtó, ház, belső szoba, borház, sátor, karám;
drágakövek, fémek: arany, ezüst, tarsziszkö, szafir, márvány;
ember készítette dolgok: fogat, hintó, hordszék, harckoeci, kard, pajzs, cédrus-tető, ciprus-borítás, cédrusfa-tábla, márványoszlop, aranytalpazat, lobogó, lánc, gyöngysor, szafirokkal kirakott elefántcsont, tarsziszköbe foglalt aranytekerés, ötvözött remek, pecsét, ezüstpénz, ruha, saru, szőlőslépeny, illatszerek, koszorú;
textíliák: kárpit, bíbor, fátyol, fonal, lepel;
italok, levek: bor, olaj, kenet, méz, nádméz, lépesméz, tej, mirha, italkeverék, gránátalmalé;
testrészek: fej, haj, fűrt, bőr, arc, halánték, orr, cimpa, száj, fog, íny, nyelv, nyak, mell, szív, kar, kéz, köldök, ágyék, öl, tompor, láb.

Jegyzet

Az *Énekek Énekéből* Somlyó György fordításában idéztem (Gyomai Kner nyomda, Gyomaendrőd, 1994). A többi fordítás leelőhelye: *Énekek Éneke* Károli Gáspár, a Döbrentei-kódex névtelenje, Heltai Gáspár, *Bogáti Fazakas Miklós* fordításában. Sajtó alá rendezte és az utószót írta Komoróczy Géza. Magyar Helikon, Budapest, 1980. Munkámban Komoróczy Géza utószavát is felhasználtam. Kerényi Károly fordítása a szerző *Halhatatlanság és Apollón-vallás* című tanulmánykötetében található (Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1984). A sumer-akkád szövegek forrása: *Fénylő ölednek édes örömeiben. A sumer irodalom kistükré. Összeállította és sumer eredetiből fordította Komoróczy Géza.* Európa Könyvkiadó, Budapest, 1970.
Paul Celan versei közül a *Halálfügát Lator László*, a többi verset *Marno János* fordításában közlöm.
Arthur Rimbaud Ami örök című versét *Kardos László* fordította.
Hölderlin Mnémoszünéjének (második változat) idézett részletét *Bernáth István* fordította.
Órigenész Kommentár az Énekek énekéhez című művéből (Atlantisz, Budapest, 1993) *Pesthy Mónika* fordításában, homilíáiból pedig (I. Szent Jeromos: „Nehéz az emberi léleknek nem szeretni”, Helikon, Budapest, 1991) *Vizkelety András* fordításában idéztem.
További felhasznált irodalom:
Rugási Gyula: Ászáf, a költő. Kézirat.
Fry, Northrop: The Great Code. The Bible and Literature. New York–London, 1982.
Somlyó György: Az Énekek Éneke fordítása elé. Nagyvilág, 1985. 9. sz.
Komoróczy Géza: Erotikus „líra” az ókori Mezopotámiában. In: *A szerelem kertjében.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987.